

Fenyő István:

**A SZERB NÉPKÖLTÉSZET
HATÁSA A MAGYAR
IRODALMI GONDOLKODÁS
FEJLŐDÉSÉRE
A REFORMKOR KEZDETÉN**

A szerb népköltészet magyarországi recepciójának meglehetősen kiterjedt irodalma van. Tanulmányok, elemző feldolgozások egész sora számolt be eddig arról, hogy az európai hírű szerb folklór alkotásai milyen termékenyítően hatottak a magyar költészetre, hogy Lukijan Mušicki, Jernej Kopitar, Vuk Karadžić és mások feltáró-gyűjtő-népszerűsítő tevékenységére milyen elevenen reagált a magyarországi irodalmi élet.¹ Az eddigi szakirodalom azonban túlnyomórészt az esztétikum, az artisztikumfajták, a kifejező formák, a költői stílus szempontjából vizsgálta e kisugárzó hatásokat és kapcsolatokat. Jobbára arról szólt, hogy a magyar poéták minő inspiráló művészi sugallatokat, költői ösztönzéseket nyerhettek és nyertek Vuk Karadžić egymás után megjelent, és a nagy világnyelveken igen hamar hozzáférhetővé vált népköltési gyűjteményeiből — mindenekelőtt a *Mala prostonarodna Slavensko-Serbska Pesnarica* (1814) és a *Narodne srpske pesme* (1823—1824) darabjaiból. Elsősorban az olyan jellegű problémák kerültek beható és színvonalas elemzésre, mint például, hogy a híres rímtelen-szakozatlan ötös trocheus, a „szerbus manier” átvétele miként hatott a magyar klasszikusok, Kölcsey, Vörösmarty és mások fejlődésére, vagy hogy a magyar költészet az 1820-as—30-as években a dal műfajának kiképzésében minő ihleteket merített a sajátosan gazdag ambivalenciájú szerb epikai-lírai népi poézisből.

Ugyanakkor azonban igen kevés érdemi utalás történt eddig arra, hogy e recepcióval nemcsak a magyar irodalom gyakorlata, de az *irodalmi gondolkodás*, az elmélet fejlődésfolyamata is jelentős mértékben gazdagodott, hogy a magyar reformkor irodalomszemléletének, eszmeáramlatainak is el nem hanyagolható forrása, szellemi impulzusadója volt a szerb népköltés és a körülötte kialakult kritikai visszhang. Ez utóbbinak feltárásához szeretnénk a következőkben hozzájárulni néhány irodalomkritikai mozzanat elvi-ideológiai összetevőinek jelzésével, a mögöttük rejlő eszmevilág vázlatos elemzésével.

A szerb dalköltészet már a reformkort megelőzően, a felvilágosodás korszakában felkeltette Magyarországon az írók figyelmét. Közismert, hogy Kazinczy már 1789-ben lefordította Goethe nyomán a szerb népi költés tragikus hangvételű remekművét, a *Hasanaginicát*, elragadtatottan nyilatkozva „poetai becs”-éről; hogy Sándor István már 1801-ben mél-

tatóan írt *A régi s mostani Magyar Énekről és Tántzról* című tanulmányában a Marko királyfit magasztaló „rác” dalokról, hozzátéve, hogy e dalok még most sem mentek a szerbeknél feledésbe, „Kralovits Markó”-t ma is megsíratják.² Joggal lehetünk büszkék arra a levélre — a békés egymás mellett élés és kölcsönös nemzeti megbecsülés szép dokumentumára —, amelyet Kazinczy 1812 februárjában írt Lukijan Mušickihoz, a szerb népköltészet nagy felfedező egyéniségéhez. Szól ebben a felismert esztétikai erényekről is — „...Néhány próbájit ismerem dalaitoknak, azok mind igen édesek, mind másák által sugallottak” —, de tárgyunk, az eszmei fejlődés szempontjából fontosabb a levélnek a nemzeti lét védelmére tett utalása.³ Amit itt megállapít — „...látom, hogy ti férfias lélekkel, férjfiás erővel igyekeztek a másák által szeretett, de Pepromene fatum által elsüllyesztett nemzeteket felemelni” — abban benne rejlik, hogy mi vonzotta főként a későbbi hazai írók érdeklődését is a szerb dalköltészet felé. Kazinczynak egyébként a „kétnyelvű költő”, pesti triászának tagja, Vitkovics Mihály közvetítette Mušicki eredményeit, mint ahogy az utóbbi az az érdem is, hogy Kölcsey, Kultsár István, Kisfaludy Károly és Toldy Ferenc — vagyis a reformkori irodalmi népiesség úttörő egyéniségei! — figyelmét a szerb népköltészeztre úgyszintén sorra felhívta.⁴ Amit annál könnyebben megtehetett, mert számára a szerb poézis nem külföldi eredmény volt, hanem annak a földnek termése is, ahol ekkor magyar és szerb írók zavartalan harmóniában együtt éltek.

A XIX. század elején ugyanis a szerb irodalom egyik fontos központját Pest-Budán találjuk, annak a majd ezerfőnyi szerb polgári rétegnek körében, amelyik ekkor a megszülető magyar fővárosban, elsősorban a Tabán és a Belváros negyedeiben élt. Az ezzel kapcsolatos kutatás valósággal az újabb szerb kultúra bölcsőjének nevezi e városrészek utcáit, a szerb mesteremberek és kereskedők XVIII. század óta virágzó itteni településeit.⁵ Már 1795-től kezdve szerb nyomda működött Pest-Budán, a legelső szerb tudós társaságot, a híres *Matica srpskát* 1826-ban itt alapították, folyóiratuk, a *Letopis* itt indult, s a legjava szerb íróklasszikusok Jovan Sterija Popovićtól Jakov Ignjatovićig, Jovan Pačićtól Laza Kostićig sorra a magyar fővárosban jártak iskolába, illetve itt szereztek műveltségüket. Déryné „rác dalait” 1812-ben, Balog István nagysikerű színművének, a *Czerni Gyúró vagy Belgrád megvétele a töröktől* előadásán ez a kiterjedt, vagyona révén számaránya súlyánál is jelentékenyebb szerb polgári réteg tapsolja meg oly önfeledten — réteg, amely figyelemre méltó összetevője a reformkori fejlődés egyik fő hatóerejének és bázisának: a pesti népnek.⁶

E Pesten részben terjedő, részben születő népköltési eredmények pedig azért jutottak el oly gyorsan minden fogékony magyar íróhoz, mert a pesti Veres Pálné utca 36. szám alatt, a belvárosi szerb kolónia közepén állott Vitkovics Mihály háza, aki nevezetes szalonjába gyűjtött ekkor minden irodalomhoz vonzódo tehetséget, s aki élete központi feladatának tekintette a két nép kultúrájának kölcsönös közvetítését. Háza hosszú éveken át központi fúruma volt a pesti irodalmi életnek, pontosabban: ami irodalmi élet Pesten volt, az ehelyt összpontosult.⁷ S a társaságkedvelő Vitkovics, gyermekségétől kezdve a népköltészet rajongója, estélyein a maga és társasága szórakoztatására sűrűn énekelt népdalokat,

váltogatva a szerb és a magyar folklór java alkotásait. Előbb gyakorlati példájával, majd 1817-től, Kultsár István fordulópontot jelentő, népköltészeti gyűjtésre ösztönző felhívásaitól kezdve tájékoztatásaival, a szerb népköltészetre vonatkozó ismeretei népszerűsítésével orientálta a szerb alkotások irányában a magyar líra kiválóságait.

Közülük először Kölcsey kapott 1814 nyarán kedvet hasonló jellegű próbálkozásra, arra, hogy románcot írjon, átlépve „... az elégiai, feyerlich tónból a dévajba, miből a személyes s a könnyű lebegésű dal kifejlődjék.” E romantikus ihletettséget előlegező vállalkozásához — mint ismeretes — ugyancsak Vitkovics adta a nyersfordításokat.⁸ Amikor azonban Kölcsey Berzsenyi-kritikájában a szerb költészetéről magasztaló sorait írja — melyeket a *Tudományos Gyűjtemény* elfogult, nacionalista szerkesztősege a közlésből kihagy, betetőzve azáltal a költő válsághangulatát —, már nem csupán a Váci-utcai ház irodalmi fókuszára támaszkodik.⁹ Forrása legalább annyira egy akkor megjelenő bécsi tájékoztató híradás, amely tény visszamenőleg is megvilágítja: 1814-től Kölcsey a Vuk Karadžić-gyűjtemény nyomán fordult a „rác dalok”-hoz, ennek hatására kezdte el tudatosan a már nyugnek érzett klasszicista esztétika tágitását.

1817-ben írja a költő oly sok vihart kavart bírálatát Berzsenyiről, s amit benne a „csak nem köztünk élő serbusok” művészetéről megállapít — „... oly poétai lebegéssel, oly makacs kedvvel s oly egyszerű fennséggel költik dalaikat, mint Anakreón és a Homeridák” —, az nem csupán önnön mélyen átélt ítélete, hanem e szompontokat áthasonítja áttemeli az ekkor Bécsben élő Jacob Grimmnek Vuk Karadžić gyűjteménye második kötetéről a *Wiener Allgemeine Literatur Zeitung*-ban, 1816. március 8-án megjelent nagyszabású kritikájából.¹⁰ Jacob Grimmnek, a szerb népköltés egyik legnagyobb és legnagyobb hatású barátjának magasztaló sorai a következőképpen hangzanak: „... An Homer wird man überhaupt hier am öftersten erinnern; Königssöhne tragen selbst Briefe, umarmen Diener; Kaiserinnen pflegen Verwundete; Prinzen hüthen Schafe, Helden weinen... Die nämliche Natur und Einfalt herrscht auch in den Liebenliedern z. B. der Jüngling bittet Gott, zur Perle zu werden, damit er am Halse des Mädchens höre... Gott erhört ihn... weiss Rec. nicht, ob irgend ein Volk des heutigen Europa überhaupt sich in dieser Rücksicht mit den Serbiern messen kann... Man möchte sagen, der Serbier spricht das dem Slaven überhaupt in hohem Grade eigene innige Gefühl.”

Több szempontból is figyelmet érdemlő ez az eddig feltáratlan adalék. Egyrészt, mert dokumentálja: a magyar irodalomnak az 1820-as években legnagyobb szellemi tekintélye, a *Nemzeti hagyományok* és a *Himnusz* alkotója kezdetben a szerb eredmények nyomán fordult az irodalmi népiesség lehetőségei felé, ezeknek elvi-esztétikai vonásait érezte összhangban levőknek saját útkereső tájékozódásával. Másrészt pedig arra tanúság ez az átvétel, hogy a Grimm-fivérek munkásságának milyen korán — már 1816-ban! —, s milyen fontos szellemi-teoretikus hatásuk volt a magyar irodalmi gondolkodás fejlődésében, közelebről Kölcseyében, aki különben a *Nemzeti hagyományok* megalkotásában is forrásul használta a világhírű német folkloristák műveit. A legfontosabb

tanulása pedig e pár kihagyott sornak az Anakreónra és a Homeridákra — azaz a görögségre — tett utalás. Miért? Mert nemcsak Kölcseynek, de a kor magyar írói túlnyomó részének szívük mélyén melengetett, legkedvesebb vágyképe volt az osztályellentétektől mentes, testvéri közösségben élő görög társadalom, melyben a „nemzeti családélet” illúzióját vélték feltalálni. Ez az idea, mely arra a fikcióra alapozott, hogy egy egész nemzet a családok egyetértésében és összefogásában élhet, valósíthatja meg nagy közösségi céljait, meghatározó szerepet töltött be a reformkori politika érdekegyesítő koncepciójának kialakulásában, irodalmi alátámasztásában. S ami Kölcsey és nyomában mások szemében a görögséggel, az antik klasszicitással visszahozhatatlanul elmúlt, azt mostantól kezdve a nemzeti egységet hordozó-tükröző szerb népköltészetben találják fel, hosszabb időre megszabva ezáltal a szerb poézis magyarországi recepciójának jellegét, funkcióját, eszmei hátterét.

A *Tudományos Gyűjtemény* nemesi nacionalista szerkesztői kihagyták a szövegből e szerbekre hivatkozást, de felismeréseit — a fejlődés dialektikája ez! — a maguk módján azért érvényesítették. Ők elsősorban hagyományok tárházát, régiségek, nemzeti szokások, archaikus tradíciók letéteményesét látják a szerb kultúra alkotásaiban — a rendi felfogás konvencióinak megfelelően. A szerkesztőbizottság egyik hangadó tagja, Kultsár István, akinek nevéhez fűződnek 1817—1818-ban a korszakfordulót jelző első népdal-gyűjtő felhívások, alig valamivel azok közzététele után *Morlák tánczok* címmel értekezik folyóiratában, a *Hasznos Multságokban*.¹¹ Cikkében arról ír elismerően, hogy a morlások, azaz a szerbek szájról szájra adott közdalaiból megismerhetjük a nép ősi szokásait, hogy ünnepeik, játékaik, táncaik milyen régiek. A szerb nemzeti táncról, a kólóról is azért számol be oly megbecsüléssel, mert az része a számára mindennél szentebb hagyománykincsnek, nemzeti régiségnek, emléke a hajdanvolt ősi dicsőségnek.

1817-ben Kölcsey még heves ellenállásba ütközik a szerb költészetet méltató véleményével, de két évvel később — a meginduló népies áramlat kihatására — Vitkovics már megírhatja a *Tudományos Gyűjtemény*-ben azt, ami ennek előtte a *Himnusz* költőjének tilos volt. A *Rácz Nyelvről* címmel e cikk számol be először a magyar irodalomban a szerb nyelv és költészet létéről és alapvető jelenségeiről, ad hírt a Vuk Karadžić-gyűjteményről, ha lényegében még úgyszintén a nemesi hagyománymentés, a rendi múltidézés és eredetiség-kultusz jegyében is.¹² Mindekelőtt jellemzést nyújt magáról a másfél millió lélek által beszélt nyelvről, ismerteti a „rác” nyelv alapjának, a szláv nyelvnek gazdagságát és tökéletes nyelvtanát, s utal arra, hogy e nyelv kimeríthetetlen kútforrás-volta ellenére most csak a nép szájában él. Kidolgozott grammatikája sincs szerinte e nyelvnek, Vuk Karadžić 1814-ben közzétett szerb nyelvtanáról Vitkovics egyoldalú lebecsüléssel emlékezik meg.

Annál értékesebb, ahogyan magát a népköltészetet jellemzi, a magyar irodalom akkori legfontosabb fórumában propagálva annak olyan költői vonásait, amelyek magyar földön, a meginduló polgári nemzetté válás időszakában nyilvánvalóan a legnagyobb érdeklődésre tarthattak számot. Ezekben az években éppen arról cikkeznek a *Tudományos Gyűjtemény*-ben az irodalmi élet számottevő képviselői, hogy milyen veszte-

ség a nemzeti irodalom fejlődése számára az egykori költészeti emlékek, a nemzeti hagyomány eltűnése, a történelmi viszontagságok következtében a hajdani hősköltészetnek, a nemzeti epika fundamentumának hiánya. S Vitkovics cikke tulajdonképpen „olajat önt a tűzre”: az ezt panaszló-fájlaló írók és olvasók figyelmét felhívja egy szomszéd nép mindmáig elevenen élő poézisére, amelynek dalai számtalanok, „...és többnyire Vitézi Tettekről készültek, mellyek Traditio által a Nép szájában megmaradtak. A fellyebb említett Sztephánovics Vúk sokat öszszeszedett, és két kötetben, Köznépi Énekes Könyv cím alatt Bécsben 1814, és 1815-ben kiadott.” Egyszersmind azt is méltatja, hogy a szerb nyelv éneklésre milyen alkalmas, a görög kivételével szerinte egy sem éneklőbb, pergőbb. Minderre példaként említi Kazinczy fordítását, a *Hasanaginicát*, majd idéz egy népdalt, mind eredetiben, mind pedig magyar nyelvű műfordításban.

Vitkovics szóbanforgó cikke még az 1814. évi első Vuk Karadžić gyűjteményéről, a *Mala prostonarodna Slavensko-Serbska Pesnarica*-ról számolt be az olvasóknak, a következő tájékoztatás viszont 1824-ben már az akkor Lipcsében frissen megjelent nagy, három kötetes kiadványt, a *Narodne srpske pesme*-t mutatja be. E *Szerbus Népdalok* címmel a *Hasznos Multságokban* közzétett tanulmány — eldöntetlen, hogy Kultsár István, vagy Vitkovics tollából — felemás szemléletű.¹³ Melegen méltatja ugyan a népdalok költői szépségeit — a gondolatok erejét és változását, a festés játsziságát, a képek és hasonlatok változatosságát, a bevezető természeti képek finomságát, amelyek által „az ének kimondhatatlan gyönyörűséget nyer”, de ennél még mindig érezhetően fontosabbnak tartja — Vörösmarty ekkor fejezi be a *Zalán futását!* — az ősi dicsőség kultuszát. Azt, hogy e művek „... ezen Népnek régi szokásaira, hadviselése s öltözése módjára, vitézeire sat. nagy fényt terjesztenek.” A nemesi szentimentalizmus tradíciórajongása és a születő magyar romantika kreatív-expresszív költészet-igénye egyaránt megfigyelhető ebben az átmeneti jellegű írásban.

Ettől kezdve azonban — a hazai irodalomszemlélet mozgásának megfelelően, attól ösztönözve s arra visszahatva — átalakul, áthangolódik a szerb népdalok értelmezésére. Nagy részük van ebben természetesen a külföld egymás után sorakozó vállalkozásainak, s a világra szóló visszhangnak. Hiszen Jacob Grimm nemcsak említett recenziójában foglalkozott a szerb népköltéssel, de tanulmányok és versfordítások egész sorozatában is, az őt jellemző feltétlen odaadással. Ő hívja fel Goethe figyelmét a Vuk Karadžić-kiadványokra, aki pedig már régebben is kedvelte a szerb műveket, s a weimari írófejedelem *Über Kunst und Altertum* című folyóiratában 1823-tól kezdve tanulmányok sorában magasztalja a szerb népi poézis értékeit.¹⁴ Kell-e mondani, hogy ez elismerésnek milyen nagy hatása volt Magyarországon, hol az első népdalköltők és irodalmi gondolkodók, Kölcsey, Kisfaludy Károly és Toldy Goethé-t már-már orákulumként tisztelték? Annál is inkább, mert *Serbische Literatur* című tanulmányában Goethe a magyarokra is utalást tesz: „... nie hab' ich aufgehört, mich mit Gedichten aus serbischen Dialekten bekannt zu machen, aus Übersetzungen freylich nur, womit mich ungarische Freunde versahen.”

1825—1826-ban már önálló német nyelvű kötetekben is olvashatták Magyarországon a szerb költeményeket. Vuk Karadžić három kötetes nagy gyűjteményét követve ekkor látott napvilágot Talvj asszony két kötetes vállalkozása, a *Volkslieder der Serben*, amely a szerb nép történelméről és lakodalmi szokásokról is tájékoztatott (csakhamar hasonló magyarországi gyűjtések közlései követik a pesti *Tudományos Gyűjteményben!*), 1827-ben pedig W. C. L. Gerhard fordításkötete, nem szólva Jacob Grimm és Goethe új meg új átültetéseiről. A nagy divat egyéb hódolatteljes megnyilatkozásai közül Puskin és Mickiewicz önfeledt reagálásait ugyan még nem ismerhették magyar földön, de Merimée-ét igen, John Bowring-ét még inkább. Ma már közhely, hogy Prosper Merimée „szerb” kötete, az 1827-ben kiadott *La Guzla où choix de poesies illyriques recueillies dans la Dalmatie, la Bosnie, La Croatie et l’Herzégowine* — hamisítvány, magának az írónak az alkotása.¹⁵ De megjelenése idején mit tudtak erről a Duna táján? Amit pedig itt Mérimée fiktív énekmondájáról, Hyacinthe Maglanovichról ebeszél — egy varga fia, akinek sok hányattatás után sikerült énekesse lennie, asszonyát leányszóktetéssel szerezte, a népi egészség és erő mintaképe, a szívesség emberség megtestesülése, az archaikus „szép vadság”, a gondtalan, háborítatlan, a civilizáció kötöttségeitől mentes életforma hordozója — az csak tovább lelkesíthette a szerb alkotások iránt a nemzeti családélet ábrándját melengető hazai elméket. Mérimée és — mint látni fogjuk — John Bowring, népköltészetünk első kiadóinak egyike a kapitalizmus elidegenedettsége, válságproblematikája elől vágyódik vissza a primitívség boldog őskorába. Ennek a romantikus regressziónak azonban nem mondott ellent az, hogy magyar földön az írók viszont a feudalizmus nyomasztó válsága ellenében érezték a népköltészetben a megváltó messiás érintését.

Bowring nevét említettük. Nos, e Magyarországon annyira ismert, egy sor magyar íróval hosszú időn át kapcsolatot tartó szerzőnek csupán *Poetry of the Magyars* című gyűjteményét (London 1830) tartja számon irodalomtörténetírásunk, azt megelőző, *Narodne szrpszke pjeszme — Servian Popular Poetry* (London 1827) című antológiája fontos elméleti tanulságairól mindmáig érthetetlenül megfeledkezik. Jóllehet e szerb tárgyú kiadványáról épp a magyar antológia készülődéséről tájékoztató híradások számoltak be elismerően!¹⁶ Többek között Vörösmarty tudósítása is! Érdemes pedig megvizsgálni e szerb tárgyú népköltészeti gyűjtemény elvi-elméleti megállapításait, mivel hamarosan nyilvánvalóvá lesz, hogy bevezető tanulmányának főbb nézetei, szempontjai mennyire összhangban voltak a hazai liberális-romantikus vágyálmokkal, a népnemzeti ideálvilág megejtő ábrándjával.¹⁷ Hiszen Bowring Vuk Karadžić gyűjtésében nem méltat mást, mint a különféle vallások, osztályok, népfajok békés, nyugalmas együttélését, melybe nem keverednek társadalmi érdekek („... at least associated in constant communion.”) Az angol író az egész szerb nemzetet költőinek látja, a poétai varázs honának, eszményi világnak, hol hiányzanak a földi ellentétek, hol a poézis enyhet adó szelleme mindent megold („Events are brought about by the agency of angels, but the footsteps of Satan can be nowhere traced”). Ez a poézis Bowring interpretációja szerint mindenkit egységbe ölel („... the uni-

versality of their popular ballads may be well imagined”), szájról szájra terjedve a nemzeti testvériség közkincsévé válik („... The poetry of a people is a common inheritance, which one generation transfers sanctioned and amended to another”), s mindehhez azt is hozzáteszi, hogy e költészeti emlékekhez való ragaszkodás politikai erősítő-megújító szerepet tölt be egy szerencsétlenül járt nemzetnél. Nem hasonló szellemű gondolatokat fogalmazott meg a *Nemzeti hagyományok* szerzője is? Látni fogjuk különben, hogy mindezzel Toldy elméleti fejtegetései is mennyire egybecsengenek!

S mi a véleménye Bowringnak a népköltészet esztétikai értékéről? Szórol szóra az, ami a klasszicizmus és a romantika, az egyetemes és a nemzeti között lebegő, herderi és goethei megalapozottságú, átlagos magyar irodalomfelfogás költői ideáljában él. Goethe nyomán Bowring akként jellemzi e költészetet, hogy az szenvedélyes, túlömlő, de megelégedett érzelmeket fejez ki, tele van csodálatos éleselmjűséggel a nehézségek legyőzése terén, természetes, ugyanakkor azonban eleven és energikus tónussal, érzékenységgel, de bőbeszédű túlzások nélkül, a szerb élet, szokások, valóság pontos ismeretével, a szenvedélyt párosítva mindig az igazsággal („... every thing, in short, which gives to passion the force of truth.”) Nem kívánt mást a költészettől a magyar irodalom egyetlen jelentős ekkori alkotója sem — Ungvárnémeti Tóth Lászlótól és Dessewffy Józseftől kezdve egészen Kölcseyig.

Grimm, Goethe és Bowring megállapításai csakhamar visszhangznak a magyar irodalomkritikai megnyilatkozásokban. Először az *Iris* című pesti német nyelvű folyóirat — Toldy a főmunkatársa! — közvetít: *Lebensbeschreibung des grossen und berühmten Serbischen Helden Marco Kraljevitsch* című, eddig feltáratlan cikke ismétli el 1827-ben a nyugati írók dicsérő megjegyzéseit.¹⁸ A tiszta természetű szépséget, a „módiaköltészet”-től való mentességet méltányolja a Kraljević Markórol alkotott dalokban, heroizmus és természetes báj kapcsolatát, a lelki nagyság mesterkéletlen, naív kifejezését. A szerb népköltészet népszerűségét jelzi különben, hogy a folyóirat már Markó királyfi arcképét és életrajzát is közli, — olyan karakternek tekintve a szerb hőst, akit a közönség mindegyik rétege magáénak érezhet. Ugyanebben az évben már a legjelentősebb folyóirat, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, Thaisz András is e „nemzeti családélet”-vágykép jegyében dicsőíti — Kölcsey és Jacob Grimm ítéleteiből egyaránt tanulva — a szerb dalokat. *Allgemeines Deutsches Reim-Lexikon* hrsg. von *Peregrinus Syntax* című kritikájában mindenekelőtt az vált ki belőle tetszést, hogy e kultúra sokkal kevésbé került a latin nyelv uralma alá, s így igen szerencsésen meg tudta őrizni azt, ami a magyar irodalomteoretikusok számára ekkor a legfontosabb: nemzeti eredetiségét.¹⁹ Emellett olyannak látja ő is a szerb poézist, hogy ez az az eszköz, amely egyesíteni képes egy nemzet minden tagját, olyan eszményi világ, melyben mindenki hazára és testvériségre lelhet. Számára a szerb „született poétai nemzet”, hol minden ember „különös jókedvű”, hol az élet még a köznépnél is csupa dalolás, nem is csak a mulatság és a munka, de „minden nyomorúság, sőt még a halál és a temetés is.” Romantikus mítosz ez a javából, csak éppen nem a görögségben pillantja meg a minden bajt elzsongító ideálhont, mint az

1810-es—20-as évek fordulójának magyar írói, hanem a ma is élő s ezáltal jobban inspiráló, inkább erőt adó szerb világ hétköznapjaiban.

Mert erről van szó itt is: a szerbokről nyilatkozva írónk a jövő kibontakozását keresik, a polgáriasodás, a nemzeti megújulás után vágyódnak. Éppen ezért mi sem lenne helytelenebb, mint mosolyogni e mesebeli álomvilágon, hol még a legelesettebb parasztembernek is csupán vasárnapjai vannak. Amit itt Thaisz megfogalmaz, vagy amit Toldy Ferenc *A Szerbus Nép-Költéséről* címmel 1927-ben, a *Felső-Magyarországi Minerva* lapjain közzétesz, kétségkívül illuzionista, idillikus, a meglévő valóságtól elrugaskodó ábrándkép. De éppen erre volt akkor, a reformkori polgári átalakulás és egységes nemzetté válás kezdetén a legnagyobb szükség! El kellett rugaskodni a meglévő valóságtól, mely elmaradt, korhadó, kiüttalan, a tömegek életét fojtogató valóság volt, meg kellett tervezni egy újat, széleset, lehetőleg mindenkit átfogót. Ehhez pedig össze kellett fogni minden alkalmas erőt, s a hamis tudatelemekkel terhelt milliókhoz lehetett volna-e vajon meggyőzően közeledni — az 1820-as évek nyomasztó feudális elmaradottságában! — mozgósító, lelkesedésre készítő romantikus illúziók nélkül? A baj csak akkor következik majd be, amikor ez illúziókat, népnemzeti mítoszokat már nem a valóság alakítására, hanem éppenséggel konzerválására használják fel, — ez az időszak azonban már messze túlesik a tárgyalt korszak határain.

Toldy említett értekezése különben — melyet Eugen Wesely szlavóniai tanár *Serbische Hochzeitslieder* (Pest 1826) című gyűjteményének bevezetője nyomán alkotott — a legjellegzetesebben tükrözi a szerb népköltéssel kapcsolatos magyar közfelfogás vágyait és várakozásait.²⁰ Schiller „lángárjának” hajdani ünneplője itt már teljes mértékben a „közmegegyezés”, a nemesi közízlés, a „common sense” bevett, „józanak” tekintett mintáihoz simul, rendkívüli óvatossággal vigyáz arra, hogy el ne térjen az átlagolvasók kívánalmaitól. Számára ez az irodalom az egyeztetés, a különféle indítékok és összetevők harmonikus társulásának, integrálódásának irodalma, — nem más, mint amire a magyar irodalomkritikai gondolkodás ekkortájt elsősorban törekedett.

Toldy Wessely közlései nyomán nemzeti apostolként jellemzi Vuk Karadžić-ot, aki egy egész nemzet egyetemessége számára tárta fel a rejtett kincset. A szerb gyűjtő szerint olyan költéssel ismertette meg az olvasókat, melyben a kitűnő nemzeti eredetiség és a napkeleti líra merész képei, azaz a romantika alapvető princípumai, a görög plasztikával, a Homéroszra emlékeztető belső formával, vagyis a klasszicizmus ízléselveivel társulnak. Íme a magyar irodalomfejlődés legfőbb ideálja: a romantikus teremtő originalitásnak olyan megvalósítása, amely lehetőleg nem adja fel a klasszicizmus meggondoltságát, közvetettségét, harmóniaigényét, túlzásoktól való gondos tartózkodását. A „szerbus hős”-ben túlcsapongások nincsenek — hangsúlyozza Toldy —, vagyis ez a hőstípus elfogadható a társadalom minden rétege számára: „... honszeretet tehát és religió testvéresülnek a Szerbus hősbén, és magas tettekre lelkesítik.” Magát a szerb költészetet viszont — s ez nemcsak rá jellemző! — eredetileg csapongónak tartja, szertelennek, melyet „fel kell emelni”, műköltőknek megnemesíteni. Ezt cselekedte szerinte Vuk Karadžić. Így alakult ki az, hogy „... mindegyik költemény egy szép, tellyes,

tökéletes öntés”, hol a Homérosztól kölcsönzött egyszerűség, kerekdedség, kellemesség érezhető folyvást — azaz hol az olvasó érzelmi összhangját írónk szerint sehol ellentét nem zavarja, hol minden bevégzettség, az elrendezettség atmoszféráját, a viszonyok egységének tudatát árasztja.

Nem kevésbé tanulságos az, ahogyan Toldy a szerb nő-énekeket látja és jellemzi. „... Szűk határok közé van ugyan szorítva a Szerbus nő, de nem hadifogoly módjára, hanem olly formán, mint a szelíd madár, kit gazdája magához szeret édesgetni a kalitkából, s édes falatokkal táplálni.” Helyzetük, sorsuk zavartalan nyugalmát, életformájuk csendes háborítatlanságát állítja előtérbe, s értékeli igen magasra, azt az egyformaságot, amelytől minden erőszakos változás merőben idegen. Számára a „szerbus manier”, melyet itt vezet be a magyar irodalom elméletébe és gyakorlatába, s népszerűsít el a többi szerb versképlettel egyetemben, e „bizonyos nyugalmas, szenvedélytelen melegség”-nek megtestesülése, — annak, amelyet a korszak liberális, a társadalmat és irodalmat lassú, körültekintő és fokozatos reformokkal változtatni akaró írói a maguk lelkivilágához, mentalitásához és ízléséhez a legközelebb állónak éreznek.

A szerb népköltés magyarországi útjára vonatkozó egykori dokumentumok elemzése megerősít bennünket a korszak általános ideológiai mozgására vonatkozó egyes következtetéseinkben. E költészet nagyfokú közkedveltségének az 1820-as évek Magyarországon nem csupán az volt az oka, hogy a kor írói érzékelték és méltányolták esztétikai kvalitásait, hogy gyönyörűségüket lelték a költői ábrázolás és kifejezés új, ugyanakkor a hagyományt nem sértő formalehetőségeiben. Emellett, ezen túl annak a világképnek, társadalomszemléletnek művészi realitását is felfedezték a szerb népdalokban és hősköltészetben, amelyet az irodalmi népiesség mozgalmoszerű áramlata Magyarországon elsődlegesen volt szolgálni hivatott: az érdekegyesítés, az arisztokratától a juhászbojttárig terjedő társadalmi összefogás művészi tükrének tűnt számukra ez a költői anyag. Az újítás olyan módjának, amely nem szakít a tradíciókkal, oly eredetiségnek, amely azért a nemzet írói és közönsége elé mintákat állít, a szubjektivitás sajátos megvalósításának, amely őrzi a transzponáló-transzfiguráló emelkedettség és egyetemes általánosítás jellemjegyeit. A múlthatatlan társadalmi reformokra törekvő, ugyanakkor a maga vezető szerepét féltve őrző magyar nemesség alkotóinak irodalmi karaktereszménye ez. A szerb népköltészet propagálásának el nem hanyagolható szerepe volt e fontos irodalomkritikai-ideológiai folyamatok tudatosításában és megerősítésében.

J E G Y Z E T E K

¹ Fontosabb összefoglalások: Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faludától Petőfiig. Bp. 1927. 142—149.; Veszelnovich Magdolna: A délszláv népköltészet felfedezése a német és magyar irodalomban. Bp. 1944.; Bori Imre: Szerbia felfedezője. Híd 1964. 10. sz. 1063—1089.; Magdalena Vasel'nović-Andelić: Srpskohrvatska narodna poezija u mađarskoj književnosti XIX i XX veka. Novi Sad 1968. 11—71.

² Horváth János: 1. m., 143. Sándor István: A régi s mostani Magyar Énekről és Tántzról. Sokféle 1801. VII. k. 66—67.

³ Kazinczy Levelezése IX. k. 275—277.

⁴ Uo. 192—193.

⁵ Vujicsics D. Sztoján: A pesti szerb templom. Bp. 1961.

⁶ Balogh István: Egy agg magyar színész életéből. Bp. 1927. 75—78.; Waldapfel József: Balogh István egykorú Karagyorgye-drámája és a szerb színészet kezdete. Bp. 1934.; Bor Kálmán: Joakim Vujić és a pest-budai színháztársaság. Filológiai Közöny 1958. 2. sz. 352—357.

⁷ Mladen Leskovac: Mihajlo Vitkovics. Sremski Karlovci 1934.; Sziklay László: Vitkovics Mihály, a kétnyelvű költő. Kézirat.; Gyulai Pál pohárköszöntője a Vitkovics-centenáriumon. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Szerk. Kemény G. Gábor. Bp. 1962. 165.

⁸ Fried István: Kölcsey Ferenc fordításai. Irodalomtörténeti Közlemények 1969. 702—704.; Uő.: A szerencsétlen lányka. Klny. a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 3. sz.-ból. Novi Sad 1970.

⁹ Császár Elemér: A Berzsenyi-kritika eredeti fogalmazványa. Irodalomtörténeti Közlemények 1917. 468.

¹⁰ (Jacob Grimm): Serbische Literatur. Wiener Allgemeine Literatur Zeitung 1817. Nro. 20. (III. 8.).

¹¹ (Kultsár István): Morlák tánczok. Hasznos Mulatságok 1818. II. k. 17. sz. 135.

¹² Vidényi J. (Vitkovics Mihály): A Rác Nyelvről. Tudományos Gyűjtemény 1819. X. k. 99—108.

¹³ Szerbus Népdalok. Hasznos Mulatságok 1924. II. k. 44. sz. 348—351.

¹⁴ Veszelinovich Magdolna I. m. 22—38.

¹⁵ T. Matic: Prosper Méricée's Mystifikation kroatischer Volkslieder. Archiv für Slavische Philologie 1906. 321—350., 1907. 49—96.

¹⁶ Vörösmarty Mihály: Jelességek. Tudományos Gyűjtemény 1828. V. k. 124—125.; Az Európai népdaltár Londonban. Hasznos Mulatságok 1828. I. k. 34. sz. 267—268.

¹⁷ John Bowring: Narodne srpszke pjesme — Servian Popular Poetry. London 1827. Introduction VII—XLVIII.

¹⁸ E. M.: Lebensbeschreibung des grossen und berühmten Serbischen Helden Marco Kraljevitich. Iris 1827. Nro. 76—77. (VI. 30 — VII. 3.).

¹⁹ Thaisz András: Allgemeines Deutsches Reim-Lexicon hrsg. von Peregrinus Syntax. Tudományos Gyűjtemény 1827. II. k. 103—107.

²⁰ Toldy Ferenc: A Szerbus Nép-Költéséről. Felső-Magyarországi Minerva 1827. IV. k. 1153—1167.

R É S U M É

L'INFLUENCE DE LA POÉSIE POPULAIRE SERBE SUR L'ÉVOLUTION DE LA PENSÉE LITTÉRAIRE HONGROISE AU DÉBUT DE L'ÉPOQUE DES RÉFORMES

C'est pour la plupart du point de vue de l'esthétique et du style poétique expressif que la littérature, d'ailleurs étendue, de la réception de la poésie populaire serbe en Hongrie, examinait jusqu'ici les influences rayonnantes et les relations. Par contre, l'étude d'István Fenyő cherche à révéler le fait qu'au cours de cette réception, non seulement la pratique de la littérature hongroise, mais la pensée littéraire et le processus d'évolution de la théorie se sont aussi enrichis considérablement. Elle démontre que la poésie populaire serbe et l'écho qui s'est formé autour d'elle étaient une source pas du tout négligeable de la conception littéraire et des courants d'idées de l'époque des réformes hongroise.

Au cours de cela, l'étude résume avant tout l'activité en tant que médiateur de culture du „poète bilingue”, Mihály Vitkovics, ensuite elle analyse les composants théoriques de la conception que l'auteur de l'hymne national hongrois, Ferenc Kölcsey s'est formée sur les chansons populaires serbes. Elle souligne le fait que la base de cette opinion favorable a été fournie par l'un des articles du folkloriste allemand de réputation mondiale, Jacob Grimm.

A la suite, l'étude expose et systématise les éditions critiques se rapportant à la poésie populaire serbe, parues entre 1817 et 1830 en Hongrie, et elle achève l'énumération de celles-là par la leçon synthétique que les écrivains hongrois de cette époque croyaient retrouver dans ce trésor de chansons po-

pulaires l'illusion d'une société harmonique, dépourvue d'antagonismes de classe et vivant dans une communauté fraternelle. L'une des idées principales de la transformation bourgeoise à l'époque des réformes était la fiction romantique selon laquelle la nation entière pouvait vivre en bon accord comme une grande famille, et les principaux critiques littéraires hongrois de l'époque en voyaient un exemple attrayant, réalisé dans la poésie populaire serbe.